

Fejezetek Erdély huszadik századi jogtörténetéből

Chapters of the Transylvanian Legal History of the 20th Century

Abstract: On 20 November 2018, the Hungarian Museum Association of Transylvania and Sapientia Hungarian University of Transylvania organized a round table discussion on the legal history of Transylvania. The event took place as part of a series of events on the Hungarian Science Day in Transylvania, at the Sapientia building on Calea Turzii Cluj-Napoca. The participants were Dr Gyula Fábán (minority law), Dr Zsolt Fegyveresi (constitutional history), Dr László Nánási (history of criminal law), Dr Zsolt Kokoly (history of legal education), Dr János Székely (history of civil procedure law), and Dr Emőd Veress (history of civil law). The event was moderated by Előd Pál. The participants presented their research studies related to the legal history of Transylvania and explored the legal and social situations of the past hundred years.

Keywords: Transylvania, legal history, Trianon, Gyulafehérvár Resolutions, Second Vienna Award, minority law, constitutional law, criminal law, civil law, civil procedure law, legal education, communism, discussion

Összefoglaló: 2018. november 20-án, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kerekasztal-beszélgetést szervezett Erdély jogtörténetéről. A rendezvényre a Magyar Tudomány Napja Erdélyben eseménysorozat keretében került sor, a Sapientia EMTE kolozsvári, Tordai úti épületében. A résztvevők dr. Fábán Gyula (kisebbségi jog), dr. Fegyveresi Zsolt (alkotmánytörténet), dr. Nánási László (büntetőjog története),¹ dr. Kokoly Zsolt (jogi oktatás története), dr. Székely János (polgári perjog története) és dr. Veress Emőd (polgári jog története) voltak. Az eseményt Pál Előd moderálta. A továbbiakban ennek a beszélgetésnek az átiratát közöljük.²

Kulcsszavak: Erdély, jogtörténet, Trianon, gyulafehérvári határozatok, második bécsi döntés, kisebbségi törvény, alkotmányjog, büntetőjog, polgári jog, polgári eljárásjog, jogi oktatás, kommunizmus, vita

Pál Előd: Nagy örömmel köszöntöm a hallgatóságot és a beszélgetés meghívottait. Erdély jogtörténete érdekes és fontos téma, ezzel a témával foglalkozni nem a múltba fordulás jele, hanem az erdélyi jogtörténet aktuális kérdéseinkre is válaszokat adhat, és a jövő számára is nyújthat támpontokat. A nagy számban megjelent érdeklődő hallgatóság is jelzi, hogy Erdély jogtörténete aktuális kérdés. Annak érdekében, hogy a beszélgetésnek keretet adjunk, meg szeretném kérni a résztvevőket, hogy három fordulóban beszéljük át a XX. századi Erdély jogtörténeti szempontból legmeghatározóbb eseményeit, nevezzük őket jogtörténeti fordulópontoknak. Vagyis minden meghívottat arra kérek, gondolja végig, melyek a saját szakterülete szempontjából a legfontosabb,

¹ Dr. Nánási László (1960–2020) kollégánkat 2020-ban elvesztettük. A Sapientia EMTE Jogtudományi Intézetének rendszeres vendége, előadója, kutatója volt: a veszteség felmérhetetlen.

² Az átiratot készítették Balla Bulcsú, Miklós Izabella és Petri Anna joghallgatók.

meghatározó kérdések, és erről beszéljünk. Annak érdekében, hogy a beszélgetést megfelelő ritmusban tartsuk, minden meghívottunknak háromszor öt perc fog rendelkezésre állni, hogy kifejtse álláspontját. Kezdjük az alkotmánytörténettel. Melyik az első kulcskérdés Fegyveresi Zsolt szerint?

Fegyveresi Zsolt: Köszönöm a szót. A felkérésnek megfelelően három kérdést próbálok körbejárni. Az első körben az impériumváltás(ok)ról, a másodikban diktatúráról vagy diktatúrákról, a harmadikban pedig a rendszerváltásról lesz szó.

Először, amiről röviden beszélnék Erdély jogtörténete kapcsán, az a XX. század első felében lezajló három impériumváltás.

Mit is jelent az impériumváltás? Hatalom- vagy főhatalomváltást. Erdély történetében, jogtörténetében az első impériumváltás 1918–1920 között zajlott le, amikor Erdélyt az I. világháborút követően és az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése után Romániához csatolták. Ha fogalmazhatok így, az impériumváltás egyik mérőföldköve, szimbolikus pontja a Romániával való uniót kimondó nyilatkozat, amelyet a gyulafehérvári Román Nemzetgyűlés 1918. december 1-jén fogadott el. A gyulafehérvári határozatokban foglalt területekre vonatkozóan Ferdinánd román király törvényerejű rendeletben mondta ki, hogy ezek a területek örökre egyesültek a román királysággal, aztán később a román törvényhozás alsóháza ezt ratifikálta és be is cikkelyezte.

A kialakult történelmi, politikai helyzetet aztán a párizsi és Párizs környéki békeszerződések jogilag is rögzítették, és ennek megfelelően alakították ki az első világháborút lezáró békerendet. Magyarország és Erdély tekintetében – mint tudjuk – az első világháború után kialakult *status quó*t az 1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon kastélyban aláírt békeszerződés rögzítette. Tulajdonképpen az impériumváltással elkezdődött Erdély közjogi integrálásának folyamata, és itt elsősorban a Romániához csatolt területek román polgári közigazgatásának a megszervezésére kell gondolnunk. A Romániához csatolt területeket több jogszabályon keresztül kívánták közjogi szempontból integrálni, elsőként az 1923-ban elfogadott Alkotmányt említeném meg, amely csak formálisan új Alkotmány, mert tulajdonképpen az 1866. évi román Alkotmány átdolgozott változata. Felmerült természetesen az alkotmánymódosítás lehetősége is, azonban a román politikum úgy vélte, hogy az 1866-os Alkotmány csak az Ókirályságban élő emberek akarátát jelképezte, ezért nem lehet ezt csak úgy egyszerűen kiterjeszteni a kiegészült ország teljes lakosságára. Így került elfogadásra 1923-ban Nagy-Románia első Alkotmánya, amely formálisan proklamálta az állampolgári jogegyenlőséget, hangsúlyozva azonban az országnak az oszthatatlan és egységes, nemzetállam jellegét is. Ez az 1866-os Alkotmányban még nem szerepelt. Szintén fontos – az Alkotmányon kívül – közjogi szempontból az 1925. évi törvény a közigazgatás egységesítéséről, amely tulajdonképpen az óromániai közigazgatást terjesztette ki Erdélyre, de nemcsak Erdélyre, hanem Bukovinára és Besszarábiára is.

A második impériumváltásra a II. bécsi döntést követően került sor, amikor Erdély északi és keleti részét visszacsatolták Magyarországhoz. Ekkor az 1940. évi XXVI. törvény-cikk – pontosabban ennek a 3. §-a – felhatalmazta a Magyar Királyi Minisztériumot, hogy a visszacsatolt területekkel kapcsolatban a törvényhozás további rendezéséig tegye meg mindazokat a szükséges intézkedéseket, amelyek a visszacsatolt területek és az országban

fennálló jogrendszerbe való beillesztéséhez szükségesek. Ezt követően a törvény felhatalmazása alapján készült el az a miniszterelnöki rendelet, amely Észak-Erdély közigazgatási berendezkedését volt hivatott rendezni. A rendelet lehetővé tette, hogy a három hónapon át tartó átmeneti katonai közigazgatást a polgári közigazgatás váltsa fel.

A harmadik impériumváltáskor már a II. világháború végén járunk, amikor a szovjet katonai közigazgatás alatt álló Észak-Erdélybe Sztálin engedélyével visszatér a román közigazgatás. Habár csak a román adminisztráció bevezetését engedélyezték és nem a teljes állami jogok gyakorlását, ekkortól a román politikum Észak-Erdélyre már Románia szerves részeként tekint, és úgy is kezeli a kialakult helyzetet. A harmadik impériumváltás az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződéssel zárult le. Tudjuk azt, hogy a magyar békeszerződés értelmében Magyarország és Románia között az 1938. január 1-jén fennálló határt állították vissza.

Pál Előd: A kisebbségi jogok vonatkozásában mi az első legfontosabb jogtörténeti mozzanat?

Fábián Gyula: Álláspontom szerint ez az 1918-as gyulafehérvári határozat. A gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata a románok lakta területek egyesítéséről, 1918. december 1-jén az új román állam szervezése érdekében a következő alapelveket proklamálta: *„teljes nemzeti szabadság az együtt lakó népek számára. Mindenik nép oktatása, közigazgatása és igazságszolgáltatása saját nyelvén, saját kebeléből választott egyének által fog történni, és minden nép népességének számarányában nyer jogot a törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre.”*

Ezeket a gyulafehérvári ígéreteket megerősítette és nemzetközi jogi alapra helyezte a háborút megnyerő hatalmak és a Románia között megkötött szerződés a kisebbségek védelméről, amelyet 1919. december 9-én írtak alá Párizsban, 1920-ban ratifikáltak és 1920. szeptember 4-én lépett hatályba. A szerződés 1–12. cikkei 1921. augusztus 30-ától a Nemzetek Szövetségének védelme alatt álltak. Ez a szerződés tiltja a nemzetiségi alapon történő megkülönböztetést, és expressis verbis kimondja, hogy *a szászok és a székelyek helyi autonómiának* fognak örvedeni, ami az oktatási és vallási ügyeiket illeti. Konkrétan a párizsi szerződés 11. cikke szerint: *„Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közösségeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.”* A 7. cikk kimondja: *„Románia kötelezi magát, hogy román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és minden alakiság nélkül mindazokat a zsidókat, akik Románia területén laknak és akiket valamely más állampolgárság nem illet meg.”*

1979-ben D. V. Firoiu professzor a gyulafehérvári határozatok jogi természetéről azt fejtette ki, hogy az jogok kinyilatkoztatása, amely, szemben a magyar állam kisebbségi jogfosztó és elnemzetségtelenítő törvényeivel, a román nemzettel egyenlő státust biztosított minden népnek.

Válaszként a románok gyulafehérvári kezdeményezésére, az erdélyi magyarság küldöttei 1918. december 22-én Kolozsváron nemzetgyűlést rögtönöztek, ahol kijelentették, hogy ellenségeink „annyira nem győztek le, hogy a körülöttünk lakó bármely nemzetnek joga volna rendelkezni felettünk”.

Habár a szászok püspöke és történetírója, Friedrich Teutsch (1852–1933) már a háború alatt megállapította népéről, hogy „*ha Magyarország tönkremegy, mi is elpusztulunk, s elvész népünk és egyházunk; ha országunkat elszakítják Magyarországtól, vége évszázados történetünknek és jövőnknek*”, 1919. január 8-án a szász népszervezet választmánya Medgyesen mégis kimondta az egyesülést Romániával. 1919-ben a bánági németek is elismerték Bánság Romániához csatolását, kijelentve, hogy „*a gyulafehérvári rezolúciókból azt vették ki, hogy egy szabad nép életét fogják élhetni*”. A zsidó közösség Fischer Teodor által fejezi ki az uniós határozathoz való csatlakozását, és a magyarok részéről Tóthfalusi József református lelkész nevét említik a román források, mint aki püspökét kéri, hogy vegye fel a kapcsolatot a nagyszebeni kormányzótanáccsal.

Száz év alatt Románia lakosságából elfogyott: 709 379 német, 724 844 zsidó, 359 048 bolgár, 14 193 örmény és 197 878 magyar nemzetiségű személy. Közben a románok száma 3 811 544 személlyel nőtt.

1990-ben, amikor a „forradalom” szellemében újra felmerült a gyulafehérvári határozat betartásának számonkérése, Tudor Drăganu jogtudós egy hosszú tanulmányban cáfolta az autonómia jogosságát a magyarok esetében, kijelentvén, hogy Domokos Géza RMDSZ-elnök autonómiaindítványa készítette erre a lépésre, amelyet rögtön franciául írt meg, hogy a nyugati szövetségesek is megértsék. A professzor a határozat előírásait csak az egyénekre vonatkozóknak tekinti, annak a független Erdélynek a területén, amely 1918. december 1. és 1919. december 13. között létesült. A kisebbségi szerződés autonómiára utaló előírásait egyszerűen a székelyek vallási sokfélesége által bagatelizálja. A határozatot az 1776-os virginiai Emberi Jogi Nyilatkozatához vagy az 1789-es francia állampolgárok jogainak a nyilatkozatához hasonlította.

Véleményem szerint ez a határozat továbbra is megőrzi a nemzetközi jogban elismert egyoldalú nyilatkozat jogi természetét, amelynek betartását nemzetközi szinten kell számonkérni. Olyan egyoldalú nyilatkozat, amelyet a szászok, svábok, zsidók elfogadtak meghozatala után, és amelyet a kibővült román állam születési bizonyítványként kezel 100 év után is.

Pál Előd: A közjogi témakörnél maradva, a büntetőjogban melyik a kronologikusan első kulcsfontosságú mozzanat?

Nánási László: Kapcsolódva a Fegyveresi Zsolt által elmondottakhoz, az impériumváltásról mint az egységes jogot megteremtő tényezőről fogok ebben a néhány percben beszélni.

Már elhangzott, hogy a jelenlegi Románia az 1920-as trianoni, valamint az Ausztriával Saint-Germain-ben és a Bulgáriával Neuilly-ben kötött békeszerződésekkel jött létre. Ezek eredményeként Románia olyan államterületeknek a birtokába jutott, amelyek korábban soha nem tartoztak az impériuma alá. Ezek sajátossága volt, hogy Ó-Románia, a Regát területén kívül itt párhuzamos jogrendszerek léteztek. Ez mit jelentett?

A hajdani Magyar Királysághoz tartozott területeken – Erdélyben, Kelet-Magyarországon, a Bánátban – az 1878-ban megalkotott, a büntettekről szóló és vétségekről szóló törvénykönyv, a jogtörténet által Csemegi-kódex néven ismert 1878. évi V. tc. volt hatályban. A Romániához került Bukovinában az 1852-ben megalkotott ausztriai

birodalmi törvénykönyv volt a hatályos számos módosítással, míg Dobrudzsának a Romániának juttatott részén, Dél-Dobrudzsában az 1896-ban a magyar Csemegi-kódex mintájára készült bolgár büntető törvénykönyv. Nem szabad megfélemlíteni a Románia által birtokba vett Besszarábiáról sem, amely korábban Oroszország részét képezte, orosz jogi elemekkel.

Így a de facto már 1918–1919-ben létrejött román állam területén öt büntető törvénykönyv vagy büntető jogszabályi rendszer volt hatályban. 1919-ben annyiban egyszerűsödött a helyzet, hogy Besszarábiára kiterjesztették a román, még 1861-ben megalkotott, úgynevezett Cuza-féle törvénykönyvnek a hatályát. Az erdélyi Consilium Dirigent kimondta, hogy a Magyarországtól átkerült területeken az 1918. októberi hatályos jogszabályok élnek tovább, és ezt a királyi kormányzat is elfogadta. Amikor a békeszerződésekkel rendeződött Románia nemzetközi jogi helyzete, és megteremtődött a belső alkotmányjogi rendezés lehetősége, ez szükség szerint kiváltotta azt, hogy gondolkodni kellett, hogy egységes szabályozás létesüljön egy ilyen alapvető normarendszerben, mint a büntetőjog.

Engedtessek meg egyetlen példát mondani az eltérő szabályozásokra: a büntetőjogi fiatalok határa hol kezdődött? A Cuza-féle törvénykönyv a gyermek 8. életévében húzta meg a büntethetőség határát, a magyar Csemegi-kódex a 12. évben, az ausztriai büntető törvénykönyv a 10. életévben. Nem kell mondani, hogy egy országban egy jogviszonyt kiváltó életkornak azonosnak kell lennie. Ez egy teljesen szélsőséges példa volt, és számos más vonatkozásban is eltértek egymástól ezek a törvénykönyvek.

Ez a szituáció eredményezte azt, hogy valamikor az 1920-as évek elejétől elkezdődött az egységes román büntető törvénykönyvről való gondolkodás. Ez 1936-ban jutott célba az akkori uralkodóról, II. Károly királyról elnevezett kódexszel, a Romániában egységessé vált a büntető törvénykönyvvel. A törvénykönyv a bűncselekmények hármas tagolását tartalmazta, vagyis a cselekmény súlyához mérten a büntett, vétség, illetve kihágás kategóriáit szabályozta. Ezekhez rendelte a szankciórendszert, és amivel kezdtem, az egységesítést illetően a büntethetőség alsó korhatárát a 14. életévben határozta meg. Végül is ez az olasz és a magyar büntető törvénykönyvek felhasználásával is létrehozott kódex volt az, amelyik formálisan 1968-ig hatályban volt.

Pál Előd: Térjünk rá, és nyilván ez a sorrend nem jelent semmiféle fontossági sorrendet, az igazságszolgáltatásra, ehhez kötődően pedig a polgári perjogra. Átadom a szót Székely Jánosnak.

Székely János: Nagyon röviden, az első ötperces lehetőséggel élve, be szeretném mutatni a romániai polgári perjog állását közvetlenül az országegyesítés, 1918, illetve közjogilag inkább 1920-ban bekövetkezett momentumaikor, illetve azt, hogy a polgári eljárásjog státusza, szabályozási rendszere milyen módon változott az államszocializmus beálltáig.

A kiinduló helyzet polgári eljárásjogban nem sokban különbözött az imént felsorolt büntetőjogi normák heterogenitásától. Polgári eljárásjogi szempontból abban a „szerencsés” helyzetben voltunk, hogy csupán négy különböző kódexet kellett összecsiszolni, illetve közösen alkalmazni. Mégpedig Magyarországon az 1911. évi I. törvénycikket,

amely Erdélyben is, a Bánságban is hatályos volt, s amelyet a magyarországi szakirodalom általában a Plósz-féle polgári perrendtartás névvel illet. Plósz Sándor professzor úr volt a megalkotója, akinek a festménye a bejáratnál látható, és a kor talán legmodernebb polgári eljárásjogi törvénykönyvének minősült.

Tehát ez a törvénykönyv volt hatályban Erdélyben, a Bánság Romániához csatolt térségében, illetve a Partiumban, mely határ menti vidék gyakorlatilag külön régiónak számít. Külön Polgári eljárásjogi törvénykönyv volt hatályban, mégpedig az 1865. évi, az Ókirályságban, az úgynevezett Regátban. Szintén külön polgári eljárásjogi törvénykönyv volt hatályban, mégpedig az osztrák Polgári eljárásjogi törvénykönyv Bukovinában és az orosz (cári orosz) 1864. évi Eljárásjogi törvénykönyv Besszarábiában. Ezek az eljárásjogi törvények különböző heterogén koncepciókon alapultak a polgári per szerepével, a résztvevőivel, illetve az állam szerepével kapcsolatosan a polgári per során. A Plósz-féle kódex egy úgynevezett szociális polgári permodellt honosított meg, amelyben a bíró nem sok aktivitással rendelkezett a polgári perben, de amit aktivált, az általában az ügy hatékony, időben való elintézése szempontjából volt jelentős. Ezt kiegészítette az ügyvédkényszer intézménye, ami az osztrák jogot általánosan jellemezte annak érdekében, hogy a professzionális pervitel biztosítani lehessen. A Plósz-féle kódex mellett osztott perszerkezetet határozott meg, vagyis volt egy per-előkészítő szakasz, illetve a tulajdonképpeni per. A közöttük lévő percezúrával (permetszéssel) együtt, az osztott szerkezet lényege az lévén, hogy elsőként a felek döntsék el, hogy miről akarnak vitázni, és aztán a bíróság majd ezt a jogvitát oldja meg. Ne folyjon a jogvita arról, hogy a felek álláspontjai folytonosan változnak. A romániai Polgári eljárásjogi törvénykönyv egy, a szóbeliséget kevésbé szem előtt tartó francia modellen alapult, ahol a bizonyítás kiterjedt a teljes eljárásra, és a felek vitája szintén a teljes eljárás során alakult, ami azt jelentette, hogy a felek közötti viszonyok állandó fluxusa miatt bizonytalan volt, hogy a per lezárására pontosan mennyi időn belül lehet sort keríteni. Az ügyvédkényszer az a rendszer teljességgel elvetette. A bukovinai eljárásjogi rendszer legnagyobb mértékben a Plósz-féle kódexhez hasonlított – ennek az elődje tulajdonképpen –, a Plósz-féle kódex annál valamennyivel fejlettebb volt, szintén egy viszonylag hatékony pervezetés és szóbeli per, szóbeli eljárás elvén alapult. Végezetül a cári orosz rendszer nagymértékben hasonlított az ókirálysági perjogra, bár ettől eltérően elismerte az ügyvédkényszer, és egy írásos, elsősorban formális eljárást támogatott.

E három vagy e négy rendszert valahogyan össze kellett csiszolni. E rendszerek összecsiszolására elsőként a romániai jogalkotó úgy gondolta, hogy egy későbbi kódex lesz majd alkalmas, viszont mivel polgári perek e kódex megalkotásáig is voltak, szükség volt valamilyen ideiglenes megoldás létrehozására, hogy pereskedni a továbbiakban is legyen lehetőség. E szükségmegoldás az 1925. évi, majd később az 1929. évi úgynevezett pergyorsító jogszabályokban, pergyorsító törvényekben nyilvánult meg. E szükségmegoldás következménye lett az, hogy a romániai területi perjog heterogenitása alig csökkent, de sikeresen előreláthatatlanná váltak a különböző perjogi megoldások alkalmazásai konkrét esetekben, amikor a jogegységesítő törvény párhuzamosan volt alkalmazandó, illetve rátevődött különböző regionális perjogokra. Ez tulajdonképpen egy kaotikus helyzetet eredményezett, amikor különböző országrészekben egyes jogegységesítő normákat másféleképpen kellett alkalmazni.

Pál Előd: Fogadni mernék, hogy mint mindig, a magánjog mutatta a legbonyolultabb képet. Veress Emődöt szeretném megkérdezni, hogy a magánjogban mi az első kiemelendő fordulópont?

Veress Emőd: Valóban, a polgári jogban minden még ennél is bonyolultabb. Bukarestből nézve 1920-ban hat polgári jogi rendszer létezett egyidejűleg. Volt az Ókirályságnak a rendszere – az 1864-es Polgári törvénykönyv, az 1887-es Kereskedelmi törvénykönyv –, de ezen kívül még öt másik magánjogi rendszer. A mai tág értelemben vett Erdélyen belül a történeti erdélyi részben az osztrák Polgári törvénykönyv volt hatályban, de annak az 1867 után elfogadott magyar módosításaival, és az új magyar magánjogi törvényekkel, beleértve az 1875. évi magyar kereskedelmi törvényt is. A partiumi részen és a bánági részen viszont nem az osztrák Polgári törvénykönyv, hanem a régi magyar szokásjog volt hatályban (pontosabban egy szokásjogi alapú rendszer), amelynek a bírói gyakorlat alakította tulajdonképpen a tartalmát. Harmadikként ott volt a bukovinai rész, amely Ausztriától került Romániához: itt is osztrák Polgári törvénykönyv volt hatályban, de nem ugyanaz a forma, mint amelyet Erdélyben alkalmaztak, mert mint ahogy mondtam, Erdélyben 1867-től magyar módosításokkal, a bukovinai osztrák Polgári törvénykönyv viszont 1918-ig azonos forma az ausztriai változattal, az ausztriai módosításokkal, nem beszélve arról, hogy itt az osztrák kereskedelmi jog van hatályban és nem a magyar kereskedelmi törvény. A két világháború közötti időszakban Bukovina volt például az egyetlen olyan országrész, ahol lehetséges volt korlátolt felelősségű társaságot alapítani, mert ezt a társasági formát az osztrák jog ismerte, a magyar kereskedelmi jogi szabályozás viszont 1918-ban még nem. A két világháború közötti időszakban alkotta meg a kft.-ről szóló törvényt az a Kuncz Ödön, akinek a portréja a szomszéd teremben látható. Tehát ez az erdélyi rész, a bukovinai rész.

Mehetünk tovább Bessarábiának a Romániához csatolt részére, ahol az orosz jog van hatályban, ráadásul az orosz magánjognak a modernizációja még nem is történt meg ebben az időszakban. Ez azt jelenti, hogy például olyan bizánci törvényeket kellett még alkalmazni, mint a *Hexabyblosz*, középkori eredetű jogot.

Ehhez társult a legutolsó, különálló, sajátos jogrend, a dobrudzsai terület, a Fekete-tengernek a partvidéke, ahol muszlim vallású többség volt, ami azt jelentette, hogy a családjogi, öröklési jogi kérdésekben a muszlim jogot is alkalmazni kellett.

Tehát így nézett ki Nagy-Románia – amely 1920-ban közjogilag létrejött – magánjogi szempontból. Ezt nyilván – szintén a bukaresti szemszöveget próbálva szemléltetni – minél gyorsabban egységesíteni akarták, és ennek különféle módszerei léteznek. A leggyorsabb módszer az lett volna, hogyha egyszerűen kiterjesztették volna az Ókirályságnak a jogát az egész országrészre, és bizonyos vonatkozásban ezt Dobrudzsa és Bessarábia vonatkozásában meg is tették, viszont nagyon érdekes, hogy Erdélyben az itteni román jogászokat fellázadt és azt mondta, hogy nem kérjük az Ókirályságnak a törvényeit, mert ez a hatályos jog, ez az, amelyet ismerünk, megszoktunk, és az Ókirályság jogának az alkalmazása számos területen visszalépést jelentene az Erdélyben hatályos joghoz képest (túlélő házastársnak a jogai, általában a nőnek a státusa és más hasonló kérdésekben). Ezért ez a terv, hogy kiterjesszék a trianoni szerződés után az Ókirályság jogát Erdélybe, gyakorlatilag az erdélyi román ellenálláson megbukott, legalábbis egyelőre.

Ezért a jogegységesítésnek a technikáját úgy képzelték el, hogy teljesen új magánjogot fognak alkotni. Új Polgári törvénykönyv és új Kereskedelmi törvénykönyv készült el a harmincas években, amelyek a tervek szerint az ország teljes egészén hatályosak lettek volna. Ezek egyébként nem is rossz minőségben készülnek el, de amire ez a folyamat lezárulna – ez 1940, a II. világháború kora –, e joganyagok, amelyeket az egységesítés céljából elkészítettek, valójában már nem léptek hatályba. Ennek akadálya volt először a háború és a Románia által 1940-ben elszenvedett területi veszteségek. Majd a világháború után már nem ezek a kapitalista szellemű jogszabályok jelentettek prioritást, hanem egy teljesen más rend fog kiépülni.

Pál Előd: És mi a helyzet a jogi oktatás területén?

Kokoly Zsolt: Az általam választott első periódus szintén az 1918 utáni időszak, a két világháború közötti periódus.

Erről az időszakról mindenképp az mondható el – gondolok itt a romániai magyar jogtudományra, jogi oktatástörténetre, illetve a hivatásrend történetére –, hogy a teljes intézményes átalakulás jellemző rá. A három hagyományos erdélyi jogi képzőhely: a Kolozsvári Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara, a Nagyváradai Római Katolikus Jogakadémia, illetve a Máramarosszigeti Református Jogakadémia közül rövid időn belül csak a kolozsvári marad fenn mint román nyelvű egyetem. Hozzá kell tennem azt is, hogy a Marosvásárhelyi Ítéletábra mellett működő ügyvédvizsgáló bizottság tevékenységét szintén áthelyezték Kolozsvárra. Továbbá ki kell emelnem, hogy a jogtudományok elméleti művelői, oktatók, kutatók, mellette gyakorló jogászok döntő többsége is a román állam melletti hivatali eskületétel ellenében döntött. Ez pedig a kiutasításoknak, repatriálásoknak azt a hullámát indítja el, aminek egyenes következménye lesz a magyarság számarányának a súlyos és máig visszafordíthatatlan csökkenése a gyakorló jogászi pályákon. Bírák, ügyészek és egyéb igazságügyi tisztviselők nemzetiségi megoszlásában a magyarság számaránya rohamosan csökkenni kezd 6-8% köré, míg egyes területeken központi igazságügyi szervek – minisztérium, semmitőszék – gyakorlatilag itt már a mérhetetlen 0% köré esik rövid időn belül.

Azonban azt is hangsúlyozni kell, hogy a két világháború közötti időszakban a jogászképzésnek az újonnan létrejött Nagy-Romániában kiemelten fontos szerep jut, hiszen az országegyesítés után jogegységesítés és jogi kodifikáció összetett feladatára magasan képzett jogász szakemberek kellenek – itt az előttem felszólalók kitértek a különböző területeken fennálló különbségekre.

Másrészt a román közigazgatás bevezetése garantálta a jogászi pályákon a jogvégzettek elhelyezkedésének a lehetőségét. Ennek következtében növekedni kezd a joghallgatók száma, beleértve a magyar joghallgatók számát is. Egyes becslések szerint a kolozsvári egyetemre beiratkozó magyar hallgatók körülbelül fele jogra iratkozik be. 1930-tól néhány pozitívum is tetten érhető a romániai magyar jogtudományt illetően, például újrakezdi tevékenységét az Erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya, amely a mai rendezvénynek is a társszervezője, emellett különböző főiskolai, egyetemi hallgatói csoportosulások hoznak létre jogi szekciókat, önképzőköröket. Elkezdődik egyfajta alulról szerveződő tevékenység, illetve az új jogszabályi környezet

magyar terminológiájának az adaptációja: törvényfordítások, értelmezések, ismertetések jelennek meg magyar nyelven. Ez a periódus egy ellenséges politikai feszült közegben zajlik, de kétségtelenül az egyik legjelentősebb eredménye az, hogy mégiscsak kinevelődik, kialakul a romániai magyar anyanyelvű kisebbségi jogászok első generációja, tehát román tannyelvű tudományegyetemen diplomát szerző, de például magyar diák-szövetségekben, magyar szervezetekben tevékenykedő jogászok köre.

Pál Előd: Az első fordulót lezárva a második kört nyitom meg. Melyik a második kulcsfontosságú alkotmánytörténeti esemény?

Fegyveresi Zsolt: Említettem, hogy a második esemény, inkább kérdéskör, amiről röviden beszélnek, az a diktatúrának az időszaka. Három időszakról szeretnék emléket tenni.

Az első a királyi diktatúra időszaka, amely II. Károly nevéhez fűződik. A tekintély uralmi monarchia és a királyi diktatúra bevezetéséhez az 1938 februárjában, népszavazáson elfogadott új Alkotmány adott lehetőséget. Az új Alkotmány elfogadásának elsőprő sikeréhez hozzájárult az is, hogy a kormány az egyik első rendeletével az ország teljes területére kiterjesztette a már részlegesen létező ostromállapotot, és a közrend védelmét a katonaságra bízta. Azt is tudnunk kell erről a népszavazásról, hogy nem volt titkos, és az új Alkotmány ellen szavazó személyekről a hatóságok jegyzőkönyvet készítettek. Ilyen körülmények között fogadják el 1938 februárjában elsőprő sikerrel az új Alkotmányt.

Az új Alkotmány a végrehajtó hatalom erősítését és a királyi jogkörök kibővítését tűzte ki célul, tulajdonképpen a király személyében összpontosítva a végrehajtó és a törvényhozó hatalmat. A királyi jogkörök szemléltetésére megemlíteném azt, hogy az Alkotmány rendelkezésének az értelmében a király évente csak egyszer volt köteles összehívni az országgyűlést, és a két ülésszak között a király bármire vonatkozóan törvényerejű rendeleteket hozhatott, azokat utólag a Parlamentnek csak ratifikálnia kellett. Az 1938. évi Alkotmány által felállított új rendet összhangba kellett hozni az ország törvényeivel, éppen ezért az 1938–39-es éveket a törvényhozási dömping jellemezte. Talán a legfontosabb momentuma ennek az időszaknak az, hogy 1938 decemberében II. Károly megalapította a Nemzeti Újjászületési Frontot, Románia első tömegpártját és egyben az egyetlen engedélyezett pártot. Az új közigazgatási és választási törvény elfogadása után, 1939 júniusában választásokat szerveznek. A választási listán csak azok a személyek szerepelhettek, akik erre a Nemzeti Újjászületési Front vezetésétől felhatalmazást kaptak.

A királyi diktatúrát egy másik diktatúra váltja fel, éspedig a Ion Antonescu nevéhez fűződő totalitárius rendszer. Romániát 1940 nyarán több területi veszteség is éri: Besszarábiát, Észak-Bukovinát, aztán Észak-Erdélyt is elvesztette. Ekkor II. Károly király felfüggesztette az 1938. évi Alkotmányt, majd miniszterelnöknek Ion Antonescu tábornokot nevezte ki. Ezt követően Antonescu – a vasgárda és egyben Németország támogatását élvezve – elérte azt, hogy II. Károly király lemondjon fia, I. Mihály javára. Az ifjú király pedig Antonescunak teljhatalmat adott az állam vezetésében, ami tulajdonképpen kizárta a Parlament működését is.

A diktatúra első szakaszában Antonescu a fasiszta vasgárdával együtt kormányzott, aztán különböző nézeteltérések következtében az államvezető fegyverrel oldotta meg a

dolgot, és leverte a vasgárdisták lázadását, felszámolta és feloszlatta a mozgalmat. Ezt követően a diktatúra második szakaszát katonai diktatúrának nevezzük.

A diktatúrák harmadik időszaka, a XX. századi Románia és egyben Erdély történetének, jogtörténetének negatív szempontból legmeghatározóbb időszaka a szovjet típusú diktatúra.

Ebben az időszakban három fázist különböztetünk meg. Ezek a változó alkotmányokhoz köthetőek, azonban most részletesen nem fogok tudni beszélni a három alkotmányról, de megemlítem azt, hogy 1948-ban, 1952-ben és 1965-ben fogadnak el alkotmányt. Az 1948. évi az az alkotmány, amelyik megszakította a történelmi román alkotmányfejlődést, az 1952. évi Alkotmány tulajdonképpen a szovjet típusú diktatúrának a konszolidációját jelenti, majd az 1965. évi Alkotmány pedig – amely egyben az utolsó szovjet típusú alkotmány Romániában – megmagyarázza, hogy miért nem jött létre a kommunizmus, és lényegében csak a valamiféle köztes állapotot, a szocializmus elérését rögzíti.

Pál Előd: És a kisebbségi jogi vonatkozásában melyik lehet a második kérdéskör?

Fábián Gyula: Én az 1948–1968 közötti területi autonómiát sorolnám ide. 1944. augusztus 23. után, a Iuliu Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt és Nemzeti Liberális Párt részéről többen a romániai magyarok kollektív felelősségre vonását és kitelepítését szorgalmazták. Iuliu Maniut viszont súlyosan, majd véglegesen kompromittálta a nevét viselő gárdáknak a front mögötti területeken elkövetett, a magyarságot sújtó atrocitásai, a gyilkosságok és leszámolások sorozata. A felszabadulás után a Maniu-gárdisták terrorja miatt Észak-Erdélyben a szovjet katonai parancsnokság irányítása alatt közös román–magyar kormányzást vezettek be, és ennek a régióknak a bekapcsolását a román közigazgatásba ahhoz a feltételhez kötötték, hogy ott „*a rendet, a demokráciát és a nemzetiségek egyenjogúságát biztosító kormány alakuljon*”.

1945-ben a Nemzetiségi Statútum megszavazásával a kisebbségi jogok messzemenő, mondhatni ideális szabályozásra leltek. Ez a statútum többek között ilyen előírásokat tartalmazott: „*Minden román állampolgárnak joga van arra, hogy anyanyelvét és nemzetiségét saját maga határozza meg*” (5. szakasz). „*A bírók és tisztviselők, akik a 9-es és 11-es szakasz által előírt bíróságokon és közigazgatási hivatalokban tevékenykednek (vagyis a kisebbségek által lakott területeken), kötelesek beszélni a megfelelő kisebbség nyelvét*” (12. szakasz). „*A diákok arányának a figyelembevételével igény szerint a kolozsvári egyetemen létesíthetőek jogtudományi, nyelvészeti és filozófiai tanszékek, amelyeken német vagy magyar nyelven adjanak elő*” (22. szakasz). A statútum egyúttal konkrét jogvédelmi lehetőségeket is biztosított a kisebbségeknek a Nemzeti Kisebbségek Minisztériumához intézhető panaszjog szabályozásával.

A szakirodalomban Nagy Csongor István helyesen jegyezte meg, hogy „*Románia alapvető érdeke volt, hogy a párizsi békeszerződés (1947. február 10.) aláírásáig semmilyen kisebbségi konfliktus ne zavarhassa meg területi követeléseinek érvényesítését. Mindemellett fontosnak tartotta azt is, hogy egy olyan országgént jelenjen meg a béketárgyalásokon, amely figyel nemzeti kisebbségeire, sőt maguk a nemzetiségek is szívesen választják az ő fennhatóságát.*”

1950-ben létrejött a Magyar Autonóm Tartomány (MAT), amely azonban a Románia területén élő magyarság alig egyharmadát foglalta magába, és ezt 1952-ben szentesítette

az új, 1952-es román Alkotmány is (19–21. szakasz). A MAT területén élő lakosság 77%-ban volt magyar nemzetiségű. Moszkva álláspontja egy memorandumban volt összefoglalva, amelyet P. Arhipov és P. Tumanov szakértők állítottak össze, és amelynek címe: *Feljegyzés egy Erdélyben létrehozandó magyar autonóm tartományról.*

Az 1952-es Alkotmány 19. szakasza konkrétan a következő szabályozást hozta:

„A Román Népköztársaság Magyar Autonóm Területe a székely magyar kompakt lakosság által lakott területből áll, amelynek önálló kormányzatát az autonóm régió lakossága választja meg.

A Magyar Autonóm Régió a következő rajonokat foglalja magában: Csík, Gyergyó, Székelyudvarhely, Régen, Erdőszentgyörgy, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Maroshévíz.

A Magyar Autonóm Terület közigazgatási központja Marosvásárhely.”

Az autonómiastatútumnak három tervezete készült el 1956-ig. Az utolsót Fábrián Zoltán mérnök készítette el 1956-ban, 120 oldalas volt, és a gyulafehérvári határozatok, valamint a grúziai abház autonómia példája szolgált mintájául, ahol háromnyelvűség volt biztosítva. 1958-ban, miután Románia kiállta a szovjetek iránti hűség 1956-os próbáját, az ország területén állomásozó 25 000 orosz katona kivonult, és ezáltal a kormány szabad kezet kapott kisebbségi kérdésekben is.

Az 1960-ban bekövetkezett közigazgatási reform területileg módosította a Magyar Autonóm Tartományt. Emiatt a tartomány területén a magyarok aránya lényegesen csökkent a románokéval szemben. A tartományt átkeresztelték „Maros-Magyar Autonóm Tartománnyá”, és igyekeztek előbb-utóbb elhagyni a „magyar” és „autonóm” szavakat. Itt a magyar elem már csak 62%-ot tett ki.

1968-ban következett be az autonóm tartományok rövid történetének vége, az ún. második közigazgatási reform befejezésével Románia területét újra felosztották a „megyézésítés” során, és a volt autonóm tartományok helyét három megye vette át: Kovászna, Hargita és Maros. Ezeket a megyéket úgy hozták létre, hogy románok által lakott területeket ragasztottak a többen magyarok által lakott területek mellé (például Kovászna megye esetében Bodzafordulót és környékét, Maros megye esetében Segesvárt és környékét), habár az 1968. évi 7. törvény a területi közigazgatás beosztásáról elméletileg úgy rendelkezett, hogy a megyék területének kiépítése „a földrajzi, gazdasági és társadalom-politikai, etnikai feltételekre és a lakosság kulturális és hagyományos kapcsolataira tekintettel” történik.

Ennek a területi autonómiának a szerepe a magyar kisebbség történetében vitatott, egyesek pozitív átmenetként fogták fel, mások gettónak minősítették, amelyen kívül nincs élet, mások üvegháznak nevezték mesterségesége miatt, amelyet az állam mint természetellenes fejlődést megszüntetett.

Ezek ellenére precedensként kell rá hivatkoznunk az autonómiáért vívott küzdelemben, amely egyidejűleg erősítette a román állam egységét és adott reményt a magyar kisebbségnek a fennmaradáshoz.

Pál Előd: Átadom a szót Nánási Lászlónak, hogy a büntetőjogi tematikával egészítse ki az eddig elhangzottakat.

Nánási László: A büntetőjogban a második blokk a korábban említett második impériumváltáshoz kapcsolódik. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés, a német–olasz döntőbíráskodás Magyarországnak juttatja vissza Észak-Erdélyt, illetve a székely területeket.

A magyar hadsereg 1940. szeptember 3-a és 13-a között vette birtokba a visszacsatolt területet. Ennek büntetőjogi relevanciája volt, hogy vezérkari főnöki utasításra, nyilvánvalóan a kormány felhatalmazásával a honvédség által birtokba vett területeken azonnal a magyar Büntető törvénykönyv és más büntető jogszabályok léptek hatályba. A visszacsatolt területeken katonai közigazgatás létesült, ami annyit jelentett, hogy a polgári szerveket mindenhol a bevonuló honvéd csapatok jogi részlegei veszik uralmuk alá, így a büntető igazságszolgáltatást is.

Észak-Erdélynek a polgárosítása nagyon rövid idő alatt megtörténik. 1940. november végén rendelkezik a magyar kormány arról, hogy 26-ával megszűnik a katonai közigazgatás, és az akkorra nagyon gyorsan felállított magyar polgári igazságügyi szervek fognak a továbbiakban eljárni. Nem volt nehéz az igazságszolgáltatási szervek helyreállítása, mert részint a viszonylag csekély számban helyben maradt egykori magyar királyi bírák, ügyészek, illetve a szabad pályán mozgó ügyvédek lettek aktiválva és nyertek el kinevezéseket. Jelentős részben visszatértek Magyarországról a korábban odamenekült hajdani tisztségviselők, akik már korábban is esetleg itt dolgoztak. Így e körből rekrutálódott az új igazságszolgáltatási állomány. A szervezeti rész biztosított volt, teljes egészében helyreállt a korábbi magyar igazságszolgáltatási struktúra, vagyis a járásbírók, törvényszékek, ítéltáblák rendszere.

A büntetőjog anyagi jogi részét illetően a Csemegi-kódex maradt az alap, azzal a számos módosítással, ami Magyarországon az 1920-as és 1930-as években bekövetkezett. Ekkor vagy politikai, vagy gazdasági, vagy nemzetközi okokból számos külön törvény született a magyar büntetőjog modernizálására, illetőleg a megváltoztatására. Ezek közül az 1921. évi államvédelmi törvény nagy fontosságú volt, hiszen 1940-et követően Erdélyben több pert folytattak le kommunisták ellen. A legnagyobb éppen Kolozsváron volt, körülbelül 500 embert állítottak bíróság elé. Ezen kívül a nemzetközi szerződésekből fakadt például a kábítószereknek az üldözése, a prostitúciónak a felszámolása, a nőkereskedelem gátolása, a szeméremsertő közlemények megtiltásával kapcsolatos szabályok.

A bevonulást követően rendezni kellett a román uralom alatt elkövetett bűncselekményeknek és büntetéseknek a helyzetét. Horthy Miklós kormányzó 1940. szeptember közepén széles ívű közkegyelmet hirdetett ki, amely jelentős részben eltörölte a korábbi büntetéseket. Ezen túl eljárásjogilag az anyaországban nem ismert módon lehetővé tette az opportunitás alkalmazását, vagyis célszerűségi okokból nem kellett büntetőeljárást folytatni a tárgyilag csekély jelentőségű és kedvező személyiségű elkövetők esetén.

Ez a büntetőjog érvényesült a magyar csapatoknak az Erdélyből való kivonulásáig a vesztes világháború végén. 1944 októberétől megtörtént a korábban visszacsatolt területek kiürítése, majd ezt követően a szovjet katonai közigazgatás bevezetése.

Érdekes kérdés – és ha esetleg van Önök között érdeklődő személy ennek kutatására –, mivel abszolút hiányzik a jogtörténetírásból annak a feltárása, hogy vajon a szovjet katonai közigazgatás alatt lévő területeken egyáltalán milyen jog érvényesült. Felteszem

azt, hogy alapvetően a magyar, de ezeket meg kellene erősíteni irattári, levéltári adatokkal, amelyek alapján kiváló, hézagpótló publikációkat lehetne készíteni.

Pál Előd: Igen, volt már szó arról, hogy sokszor az 1918 előtti Erdélyről részletesebb jogtörténeti információk állnak rendelkezésünkre, mint az 1918 utániról... Folytassuk a polgári perjoggal, Székely Jánosé a szó.

Székely János: Az első ciklus végén ott maradtunk el, hogy a polgári eljárásjogi normákat valamilyen módon egységesíteni kell. Ezt a jogegységesítést megkísérelték először elodázni egy új kódex megalkotásáig. Az új kódex meg is született 1940-ben, az egyedüli gond az volt vele, hogy nem tudott hatályba lépni, ugyanis a történelmi események megakadályozták az úgynevezett II. Károly-féle Polgári eljárásjogi törvénykönyv hatályba lépését. Utólag 1943-ban még született egy eljárásjog-egységesítő törvény, ami szintén egy újabb kodifikációt előkészítő mozzanatnak volt tekintve, viszont a kodifikáció már nem következhetett be, legalábbis nem abban a formában, ahogyan az még az 1943. évi törvény bevezetőjében említésre került, mégpedig Antonescu marsall „bölcshíránymutatásainak” megfelelően. A „bölcshíránymutatások” és a marsall is idejét múlttá váltak a háború végére, és ennek megfelelően a polgári eljárásjog bizonyos fokig egyfajta felfüggesztett élettani állapotban maradt: minden országrészben a megfelelő jogszabályokat alkalmazták, egészen addig, ameddig egy új kódex hatályba nem kerül.

Végül 1945-ben bekövetkezett egy kiterjesztési hullám, az Ókirályság jogszabályait kiterjesztették Erdélyre, úgyhogy ezzel rövidebbre zárták a jogegységesítést, a romániai jog lépett hatályba, viszont a romániai jog még mindig hurcolta a hátán a három darab jogegységesítő, illetve eljárásjog-egységesítő külön törvény sebhelyeit, és emiatt végül egy újabb kodifikáció során, 1948-ban kerül megalkotásra a maradandó román Polgári eljárásjogi törvénykönyv, ami – az Ókirályság nyomán – az eljárásjogot tartotta szem előtt, hozzáadva a legfelső semmitó- és ítélőszéki törvényt, illetve a pergyorsító törvények ismert tanulságait. A kérdés az, hogy miért nem élesztették újra az 1940-es kódexet? A rövid válasz pedig: azért, mert az 1940. évi kódex – amely nem lépett hatályba – az úgynevezett Mussolini-kódex alapján készült, akinek a neve szintén nem csengett valami jól a háború után. És ilyen körülmények között gyakorlatilag újraélesztésre került az ókirálysági román perjog, amely 2013-ig a romániai perjog meghatározó forrásává vált. Gyakorlatilag az átmenet ilyen módon zajlott le, véleményem szerint máskülönben egy rosszabb minőségű jogalkotási eredménnyel, mint amilyen a II. Károly-féle kódex lett volna.

A jogalkotási munkálatok eredményét nagymértékben befolyásolta a szovjet megszállás, illetve az ország ideológiai átállítása. Érdekes módon nem olyan mértékben, mint ahogy gondolnánk, ugyanis a Polgári eljárásjogi törvénykönyv nem sokkal, de azért hamarabb került megalkotásra, mint az Alkotmány, mint Románia államszocialista alkotmánya, következésképpen az államszocialista elveket, illetve a szovjet típusú diktatúra működési elemeit még nem foglalta magába. Tulajdonképpen egy szintézis volt az elmúlt száz év romániai eljárásjogi jogalkotásának. Ilyen típusú szintézis viszont egy államszocialista, diktatórikus rendszerben nem maradhatott érintetlenül. 1952-re nyilvánvalóvá vált, hogy az osztályharc szellemének nem igazán felel meg ez

a jogszabály, és miután a bírói szervezet szovjet mintára átszervezésre került, rövidesen bekövetkezett a Polgári eljárásjogi törvénykönyv átalakítása is, mégpedig néhány mozzanat szempontjából – az egészet nem lehetett átalakítani, sem idő nem volt rá, sem túlzott politikai akarát. Egyrészt az államszocialista elveket bele akarták érteni, tulajdonképpen implicit „értelmezteni” ebbe a törvénykönyvbe azáltal, hogy a bíró számára lehetőséget biztosítottak a per tulajdonképpen szolgáltatott peranyagától eltérő elemeinek a megvizsgálására is, „a felek valódi viszonyának a vizsgálatára” (bármit is értsünk ez alatt); ez általában azt jelentette, hogy az osztályharcnak a polgári perben is érvényesülni kellett. Ha az egyik fél polgári származású volt, akkor nyilván a bíróságnak az ő ellenére kellett határoznia, vagy legalábbis úgymond mindent meg kellett tennie, hogy az életét megnehezítse.

Az 1952. évi módosítás másik nagy hozadéka a vádhatóság szerepének a fokozása volt a polgári eljárásban, mégpedig azáltal, hogy az ügyészi keresetindítást megkönnyítette. Máskülönben viszont az átalakítás érdekes módon a polgári pernek más elemeit nem érintette olyan markánsan, hogy egy valódi szocialista polgári perről beszélhetnénk a következő évtizedekben. Utóbbi és egyben utolsó módosítás volt az ülnöki rendszer kiterjesztése, mely már a 40-es években bevezetésre került. Ennek kiteljesedése az 50-es évekre tehető, melyben a jogképzett vagy akár gyorsított oktatásban tanult bírók mellett egy vagy több, a nép köréből választott személy is részt vett a tanácsban annak érdekében, hogy a bíró absztrakt jogalkalmazására kiterjessze a kor politikai elvárásainak a kereteit. Köszönöm a szót.

Pál Előd: Folytassuk a polgári joggal.

Veress Emőd: Ott hagytuk el a fonalat a polgárjog magánjog vonatkozásában, hogy nem sikerül a jogegységesítés, maradt a jogi partikularizmus, mert mire megszületnek ezek az új kódexek, a II. Károly-féle polgári és a II. Károly-féle kereskedelmi törvénykönyv, arra kítör a háború, és Észak-Erdélyt 1940-ben visszacsatolták Magyarországhoz. Erre való reakcióként, a jogegységesítés magasztos elveit félretolva, Románia úgy dönt, hogy Dél-Erdélyre csak kiterjesztik az ókirálysági jogot, tehát ez meg is történt 1943-ban. Észak-Erdélyben pedig a zűrzavaros jogi helyzetet a magyar állam is úgy kívánja megoldani, hogy a magyar jogot terjeszti ki. A magyar magánjog jog a XX. század első felében szokásjogi alapokon maradt. Elkészült ugyan több teljes polgári törvénykönyv-tervezet is, viszont ezt nem fogadták el, többek között azért sem, mert azt szerették volna, hogy ne fejlődjön teljesen szét azoknak a területeknek a joga és a magyar államnak a joga, amelyek kapcsán akkor még revízióban reménykedtek.

A magyar magánjogi szokásjognak a kiterjesztése Erdélyre itt megint ellenállást vált ki. Most viszont a magyar jogászok lázadtak fel és mondták azt, hogy ez nem lesz jó, mert itt van egy írott jog: az osztrák Polgári törvénykönyv lassan már majdnem egy évszázada hatályos, beépült a népnek a jogérzetébe. Továbbá kérdés volt, hogy a szokásjogot hogyan lehet egy rendelettel kiterjeszteni, hiszen annak pont az a lényege, hogy az azonos ismétlődő esetek és az azonos bírósági döntések sokasága révén válik jogszabállyá. Tehát logikailag lehetetlen a szokásjognak a rendeleti úton történő kiterjesztése.

Ez a magyar államot különösebben nem térítette el, hiszen az egységesítést alapvető politikai célként értékelték, ezért a szokásjogot rendeleti úton kiterjesztették. Itt is a tervek szerint majd megszületik a nagy kodifikációs projekt, a Magánjogi törvénykönyv. A világháború végével ennek a lehetősége megszűnik, hiszen jött a szovjet hadsereg, „felszabadította” Erdélyt, Észak-Erdélyt is, s azt visszaadták Romániának. A román állam végül 1945-ben Észak-Erdélyre is kiterjesztette az Ókirályság jogát. Ez az állapot, ami magánjogilag így kialakult, ez képezi a valóságot egészen a 2011. évig, vagyis az új Polgári törvénykönyv hatálybalépésének az időpontjáig.

Ami viszont úgy történik, hogy a Polgári törvénykönyvhöz hozzá kellene nyúlni, az egy olyan radikális magánjogi átalakítás, amelyet – egyébként ezt semmilyen más rendszer sem kísérelte meg a szovjet típusú diktatúrákon kívül – a magántulajdon radikális, lényegében felszámolásig menő korlátozásával valósítanak meg.

Ennek az elvi alapja az volt, hogy mindent a köz tulajdonába kell venni, minden termelési eszköz kerüljön köztulajdonba, és akkor megszűnik az az áldatlan állapot (a marxista ideológia szerint), hogy van a tőkésosztály, amely a széles munkásrétegeket kizsákmányolja. Tehát az volt az elvi kiindulópont, hogy így létrejön egy csodálatos, ideális társadalom, amelyben az ember által történő kizsákmányolás megszűnik. Ez azonban államosítással járt, a magyar kisebbség szempontjából pedig különösen fájó államosítással, mert a két világháború közötti periódusban számos olyan közösségi jellegű egyházi, közbirtokossági vagy egyéb struktúráknak a vagyoni fennálltak még, amelyek a kisebbségnek és szellemi túlélésének a gazdasági hátteret megadták. Ezt a szovjet típusú diktatúra felszámolta, és ezeket mindmáig nem sikerült pótolni.

Tehát ez a lényeg: államosítás, az államosítás révén pedig megszüntetni a tőkésosztályt. A tőkésosztály megszüntetése egyébként fizikai megszüntetéssel is járt, nem egy esetben börtön, kényszermunkatáborok voltak az átnevelésnek az eszközei. Ami ennek az átalakulásnak az eredményeképpen létrejött, az teljesen más, mint az ideálképzet. Olyan társadalom jön létre, amelyet oligarchiaként írhatunk le: létezik a nagyon szűk vezető elit, amely az állam tulajdonában lévő vagyonból profitál. Erről a társadalmi berendezkedésről magánjogi szempontból is az derül ki, hogy a kapitalista rendszer valóban mindenféle problémákkal jár, mind működési szempontból, mind pedig gazdasági szempontból igazságtalan; de ehhez képest a megoldásként felkínált szovjet modell sokkal, de sokkal rosszabb.

Pál Előd: A második forduló utolsó elemeként a jogi oktatásra is térjünk ki.

Kokoly Zsolt: Második témaként én is az 1945 és 1989 közötti periódust választotam, ezen belül pedig a Bolyai egyetem keretében zajló jogászképzésre fókuszálnék.

A romániai magyar jogászképzésben és jogtudományban ugyanis megkerülhetetlen a Bolyai Tudományegyetem szerepe, amely 1945-ben jött létre Kolozsváron, állami fenntartású magyar nyelvű, magyar tannyelvű felsőoktatási intézményként. Fennállása teljes időszaka alatt párhuzamosan működött a román tannyelvű kolozsvári Babeş Tudományegyetemmel. Az együttműködést a két intézmény között kiegyensúlyozott, inkább semleges viszony jellemzi. A Bolyain szerepet nyernek azok a már romániai oktatás és

joggyakorlási környezetben szocializálódott fiatalok, akiket korábban is említettem, akik a két világháború között tanulták a szakmát.

Míg a két világháború közötti periódusban alternatív intézménystruktúrában zajlott a romániai magyar jogi tudományművelés, 1945 után ennek a gazdája is a Bolyai Jog- és Közgazdaságtudományi Kara lett. Fennállásának másfél évtizede nagyrészt a kommunista diktatúra romániai kiépülésével egyezik meg. Ez természetesen rányomja a bélyegét az intézményre, ezért az intézmény működését állandó hányadtatás, újrakezdés, átalakulás határozza meg. Legalább három szakaszát tudjuk megkülönböztetni a Bolyai-jogászképzés történetének (erre most természetesen nincs idő kitérni, de például aki a kedves hallgatók közül is látta a szeptemberi vetítéskor a filmet, nagyon szépen kiderül a visszaemlékezésekből ez a három periódus). Itt meg szeretném jegyezni, hogy a Bolyain zajló jogászképzés és a törvényszékek mellett működő úgynevezett jogi iskolák, melyek 1948–1950 között kétéves gyorsfalpaló tanfolyam formájában működtek, két különböző jelenséget fednek le, de egyébként a kolozsvári jogi iskoláknak is párhuzamos, román és magyar oktatási nyelvvel működő tagozatai voltak. Magának a Bolyainak, a Bolyain zajló jogi oktatásnak a kétnyelvű, román–magyar funkcionalitásra építő anyanyelvű képzés az egyik legfontosabb hozadéka. Ennek a stratégiának a következtében számos jegyzet, tankönyv látott napvilágot. Most csak a polgárjogi, polgári eljárásjogi, büntetőjogi jegyzeteket említem meg, de nagyon fontos volt a tudomány-népszerűsítésben a Jogi Kis Könyvtár nevű sorozatuk, most is számos könyvtárban elérhetőek ezek a könyvecskék.

A megelőző korszakhoz hasonlóan itt is fontos szerepet játszottak a jogszabályfordítások, törvényfordítások, itt is az Alkotmány fordítását emelném ki.

Azt fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Bolyain zajló magas szintű anyanyelvi oktatás olyan körülmények között valósult meg, hogy az itt oktatók nagy része a két világháború között román tannyelvű gimnáziumban végezte a tanulmányait, de ha például kézbe vesszük, elolvassuk Fekete György polgári jogi írásait, ezek magas színvonalú magyar szaknyelven íródtak. Ők gyakorlatilag teljes előző, úgymond jogi életüket román nyelven folytatták le – nem lehetett kis erőfeszítés részükről ez a színvonalas munka.

A Bolyai kineveli azt az oktatói közösséget, amely az egyetem 1959-es sajnálatos megszüntetése után bekövetkező magyar nyelvű jogi tudományosság elsorvasztása idején is próbálta folytatni tevékenységét – ez román nyelvű szakkikkek jelentett, illetve szélesebb közönségnek íródott, például újságokban megjelent magyar nyelvű jogi tematikájú írásokat.

A '89-es változás után ezek az oktatók, legalábbis egy részük, a Bolyai saját végzettjei megkísérlik a romániai magyar jogi oktatás, kutatás revitalizációját. Ha egyetlen példát emelnénk ki, akkor azt a teremnek nevet adó Mócsy Lászlót említenénk, aki bolyais hallgató, majd oktatói tevékenységét a körülmények derékba törték. Az egyik legkiválóbb, a román tudományosság által is elismert kriminalisztikai szakértő volt, 1989–90 után tulajdonképpen újrakezdte a magyar tudományosság művelését és bekapcsolódott az Erdélyi Múzeum-Egyesület tevékenységébe is, nekem is egyetemi hallgatóként szerencsém volt előadásait hallgatni. Sőt a Mikó Imre Szakkollégium megindításában, az első évben részt vett.

Végezetül azt mondanám el, hogy a Bolyai totalitárius korban működött, és emiatt számos végzettje otthagya az egyetemet, illetve viszonylag nagy arányban fordult elő pályaelhagyás azok körében, akik jogot végeztek, de végül más pályán dolgoztak. Az oktatók is rákényszerültek erre, viszont az oktatás minőségét, szellemiségét jellemzi, hogy többen közülük – bár nem lehettek jogászok – ismert romániai magyar történészek, levéltárosok, sportedzők, fordítók, szerkesztők, akár teológusok, költők, újságírók lettek, tehát tudták alkalmazni, kamatoztatni az ott szerzett tudásukat. Ha más pályán is, de úgy gondolom, hogy ezek az évek meghatározták az életüket.

Pál Előd: A harmadik, utolsó körhöz érkeztünk el. Még egyszer mindenkinek szót adok, hogy a szakterületük időrendben harmadik alapvető fontosságúnak ítélt jogtörténeti jelentőségű eseményét mutassa be. Újra az alkotmánytörténettel kezdjük.

Fegyveresi Zsolt: Utolsó hozzászólásomban az 1989-es rendszerváltásra és annak közjogi következményeire szeretnék röviden fókuszálni.

A rendszerváltás folyamatának elindításában a Temesváron elkezdődő és az ország nagyobb városaira kiterjedő rendszerellenes utcai mozgalmak mellett legalább ennyire fontos szerepet játszottak a külpolitikai változások is, amelyek következtében a szovjet típusú diktatúra megbukott. Az 1989 decemberében Romániában lezajlott események máig vitatottak, az egyik felmerülő legfontosabb kérdés az, hogy forradalomról vagy államcsínyről, vagy pedig ezek keverékéről beszélhetünk. Az új román állami hatalom legelső szerve, a Nemzeti Megmentési Front Tanácsa 1989. december 22-én alakult meg, és első közleményében feloszlatta az addig regnáló hatalom struktúráit, leváltotta a kormányt, és átvette tulajdonképpen a teljes államhatalmat. 1989. december 27-én fogadták el a második törvényrendeletet, amelynek értelmében a Nemzeti Megmentési Front lett az államhatalom legfőbb szerve. E törvényrendelet ideiglenesen az alkotmány szerepét is betöltötte, ugyanakkor kimondta, hogy az ország neve Románia, államformája pedig köztársaság. A Tanács feladatai között szerepelt egy olyan bizottság felállítása is, amely kidolgozza az alkotmányt.

Két törvényrendeletet szeretnék még kiemelni: az egyik az 1989. évi 8. törvényrendelet, amely alapján létrejöhetnek, illetve újraalakulhatnak a politikai pártok, másik az 1990. évi 92. törvényrendelet, amely a Parlament és Románia elnökének a megválasztását és különböző államszervezeti kérdéseket szabályozott. 1990. május 20-án szervezik meg a választásokat, amelyen a Nemzeti Megmentési Front szerzett többséget 67%-kal, illetve az államfő jelöltje, Ion Iliescu nyeri meg az államelnöki választásokat. 1990 júliusában a két ház együttes ülésén elfogadta az alkotmányozó gyűlésnek a szabályozását, és ugyanakkor megválasztották az alkotmánytervezetet kidolgozó bizottság tagjait is. Az Alkotmány 1991 novemberére készült el, november 21-én ezt elfogadta az alkotmányozó gyűlés, majd 1991. december 8-án népszavazás is jóváhagyta azt. Természetesen az Alkotmány elfogadása nem jelentette a romániai rendszerváltás folyamatának a lezárását, sőt inkább azt kell mondanunk, hogy az Alkotmány elfogadása a diktatúrából a demokráciába való átmenetnek az egyik jelentős politikai teljesítménye.

Pál Előd: A kisebbségi jog témaköre következik.

Fábián Gyula: A harmadik és egyben az utolsó téma az anyaország helyzetéről szól, a cím ez lenne: *Szerződés a Magyar Köztársaság és Románia között a megértésről, az együttműködésről és a jó szomszédságról.* Ezt a szerződést 1996-ban írta alá Horn Gyula Magyarország részéről, valamint Nicolae Văcăroiu Románia részéről, Temesváron. E barátsági szerződés az 1972. évi egyetértési szerződést váltotta fel, amelynek a lényege az, hogy ebben a román állam bebiztosította magát mindenféle magyar követeléssel szemben. Ugyanakkor a magyar állam próbálta kicsikarni azokat a kisebbségi jogokat, amelyeket jelenleg élvezünk – gondolok itt az anyanyelvhasználatra, a névhasználat lehetőségére, a helységnevek kifüggesztésére, az oktatási, vallási intézmények, szervezetek létrehozására. A negyedik cikk azt mondja, hogy: *„a szerződő felek a nemzetközi jog elveivel és normáival, valamint a Helsinki záróokmány alapelveivel összhangban megerősítik, hogy tiszteletben tartják közös határaik sérthetetlenségét és a másik fél területi integritását.”* És most figyeljenek: *„űgyszintén megerősítik, hogy egymással szemben területi követelésük nincsen, és ilyet a jövőben sem támasztanak”.* Egy másik ilyen biztosíték a román fél részéről az volt, hogy a függelékben a szerződő felek kijelentették, hogy az Európa Tanács 1201. ajánlását nem szabad úgy értelmezni, mint kollektív jogokra vonatkozó előírást, és elfogadták, hogy ez nem kötelezi a feleket arra, hogy a kisebbségekhez tartozóknak különleges státútumú területi autonómiát biztosítsanak etnikai alapon.

Ezt a szerződést 10 évre kötötték, hatálya 5 évente hallgatólagosan meghosszabbodik, amennyiben az egyik fél sem kéri a megszüntetését. Nemrég, pontosabban ezelőtt két évvel volt egy olyan kezdeményezés Magyarországon, hogy a szerződést mondják fel a felek, ami végül is nem történt meg, mert Magyarország úgy döntött, hogy egy ilyen vitába, ilyen bonyodalomba nem kíván belemenni. Az én véleményem is e szerződésről az, hogy jó, hogy ez továbbra is hatályban van, hiszen van benne egy olyan előírás, amitől Románia nagyon fél, és amikor arra gondolnak, hogy Minority Safe Pack, akkor a 15. cikk (11) bekezdését olvassák, amelyik így szól: *„[a] szerződő felek együttműködnek a nemzeti kisebbségek védelme nemzetközi jogi kereteinek továbbfejlesztésében”* – ezt Románia nem teszi -, *„egyetértenek abban, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogainak továbbfejlesztésével kapcsolatos azon nemzetközi dokumentumok rendelkezéseit, amelyekre nézve a jövőben köztelezetséget vállalnak, e szerződés részeként fogják alkalmazni”.* Tehát hogyha nemzetközi szinten például az autonómia vonatkozásában kedvezőbb rendelkezések látnak majd napvilágot, amennyiben mindkét fél elfogadja ezeket, úgy e rendelkezések az említett szerződésbe is automatikusan beépülnek, annak részét fogják képezni.

Pál Előd: A büntetőjogi területen mi lenne e hármas súlypontozás következő egysége?

Nánási László: A harmadik téma részemről az említett harmadik impériumváltáshoz kapcsolódik, amely nem csak Észak-Erdélyt, hanem egész Romániát, illetőleg egész Kelet-Közép-Európát érintette. Az 1944–45-ben a szovjet csapatok által megszállt és a továbbiakban évtizedeken keresztül a szovjet befolyási övezetbe tartozó országoknak közös lett a sorsa. Mi volt ennek a büntetőjogi levetülése?

Mindegyik szovjeturalom alá került ország rendelkezett önálló büntetőjogi szabályozással, szuverén jogrendszerrel, amelyik alapvetően vagy a francia, vagy a német

jogrendszernek a megoldásait alkalmazta. Jött a szovjeturalom, jött a szovjet megszállás, és Veress professzor már említette magánjogi vonatkozásokban, hogy kezdett kialakulni egy úgynevezett kommunista tulajdon, „népi tulajdon”, mindegy, hogyan nevezzük. Egy a lényeg, hogy az impériumváltás nemcsak jogi értelemben hozott egy teljes törést, szakadást a korábbi évtizedek állapotához képest, hanem ismeretlen módon egy teljes rendszerváltást is jelentett, egy teljesen új politikai, gazdasági és társadalmi rendszernek a kialakítását. Ennek a büntetőjogi vetülete volt az, hogy valamennyi szocialista országban belekerült a büntetőjogi szabályozásba a szovjet-országi Büntető törvénykönyvben 1927-ben megfogalmazott, társadalomra veszélyességnek a kategóriája, mint a bűncselekmény alapfogalmi eleme.

Ezzel önmagában nincs probléma, hiszen a társadalomra veszélyesség, vagyis az, hogy milyen cselekményeket tekint a jogalkotó bűncselekményeknek, ez mindig is a büntetőjognak a ki nem mondott elemét képezte. Erre épült a felelősségi rendszernek, a sankciórendszernek és az egyes tényállásoknak a meghatározása.

Ez a fogalom a magyar jogtudományban már a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem hajdani jeles professzorának, Finkey Ferencnek az írásaiban felbukkant, aki rögzítette, hogy az állam azért büntet valamilyen tettet, mert valamilyen vonatkozásban veszélyes a társadalomra, illetve annak tagjaira. Viszont e fogalom a polgári jogelvek szerint felépült büntető kódexekben nem szerepelt, azok megmaradtak a *nullum crimen sine lege* klasszikus elvénél.

Mit jelent a társadalomra veszélyességnek a büntetőjog fogalomrendszerébe való bekerülése? Ezt Romániában az 1949-ben létrejött egykamarás parlament, a Nagy Nemzetgyűlés tette meg az 1936-ban létrehozott egységes Büntető törvénykönyv generális módosításával. Ez több vonatkozásban megváltoztatta az addigi kódexet, de a létező legalapvetőbb módosítása az volt, hogy a bűncselekmény fogalmának az elemévé tette a társadalomra veszélyességet, mind tárgyi, mind személyi oldalról. Tárgyát tekintve veszélyes volt mindaz a cselekmény, amely a Román Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági rendjét veszélyeztette, személyi oldalról pedig veszélyesek voltak mindazok a személyek, akikre a politika azt mondta, hogy veszélyes.

Ez a változtatás mindegyik szocialista országban lezajlott. Romániában volt még egy sajátosság a szovjet minta alapján, nevezetesen az analógia bevezetése a büntetőjogba, vagyis nemcsak a kódexben konkrétan megfogalmazott magatartások minősültek bűncselekménynek, hanem mindazok, amelyek úgy általában veszélyesek, és hasonlítottak valamelyik büntetőjogi tényállásra. Erre adott esetben felelősséget lehetett megállapítani és a kódexben egyébként megállapított büntetést kiszabni.

A szovjet minta alapján készült Magyarországon is a Csemegi-kódexet modernizálni kívánó 1949-es elképzelés, amely ugyancsak tartalmazta volna az analógia felhasználását, azonban ez 1950-ben, a Büntető törvénykönyv új általános része megalkotásába nem került bele.

A társadalomra veszélyesség fogalma a mindenkori politikai hatalomnak az eszközként funkcionált, hiszen mind a tárgyi, mind a személyi oldalát tekintve bárkit, bármiért veszélyesnek lehetett mondani. Ennek a lecsapódása volt, hogy az új gazdasági rend keretében az elkobzások, államosítások, kisajátítások révén létrejött a „népi tulajdon”.

Ezt védeni kellett azoktól a politika által társadalomra veszélyesnek nyilvánított elemektől, akik a volt uralkodó osztálynak a tagjai voltak, az értelmiségiektől. Ez oda

vezetett, amit szintén Veress professzor már említett, hogy a kulák, népellenesség és más hasonló elnevezéssel említett személyekkel feltöltődtek Kelet-Európának és benne Romániának a börtönei.

A társadalomra veszélyesség későbbiekben civilizáltabb felhasználhatósággal Magyarországon az 1961-ben született az új szocialista kódex alapfogalmát is alkotta. Romániában az 1968-as Büntető törvénykönyv volt, ami teljes egészében felváltotta az 1936-os jogi szabályozást. Nálunk a rendszerváltás után is megmaradt a társadalomra veszélyesség fogalma, politikai tartalom nélkül. Így ennek következtében visszatértünk ahhoz a klasszikus elképzeléshez, amelyet annak idején Finkey kolozsvári professzor felvázolt.

Pál Előd: A polgári perjog tekintetében Székely Jánosé a szó.

Székely János: Az utolsó körben négy fontos dologra szeretnék reflektálni. Az első fontos dolog az, hogy mi történt az eljárásjoggal 1948, illetve 1952 és 1993 között? Nem sok minden. Mégis történt néhány olyan dolog, ami jelentős.

Az egyik, hogy 1968-ban a rendes polgári perből kivezetésre került a laikus elem, vagyis a népi ülnök. A térség szocialista országai közül ez egészen egyedülálló volt, Magyarországon még 1974-ben, az akkor zajló vitákon került megemlítésre az, hogy esetleg a román példát kéne követni és az ülnök-rendszert kicsit visszább kellene szorítani, mert árt a polgári igazságszolgáltatásnak.

A következő dolog, ami történt, ugyebár 1989, és az ezzel beálló fordulat. És itt szeretnék Veress professzor úr álláspontjára reflektálni, mégpedig a szocializmus, tulajdon és a polgári per kontextusában. Az olyan rendszer, ami nem ismeri a magántulajdont, a kereskedelmet, a jó értelemben vett spekulációt, nem igazán kompatibilis a polgári eljárásjoggal, mert a polgári eljárásjogi úton megoldható jogviták jelentős részét a szabad áruforgalom adja, a tőke szabad mozgása, a szabad vállalkozás és a tulajdonviszonyok körül keletkező viták. Éppen ezért, mikor 1989-ben a gazdasági berendezkedés megváltozott, implicit a polgári per szempontjából is beállt egy változás, amit a jogalkotó nem tudott észrevenni, és amit utána több mint másfél évtizeden keresztül igyekezett különböző módon ignorálni. Azáltal, hogy a magántulajdon helyreállt, helyreálltak a gazdasági viszonyok, hirtelen a gazdasági viszonyok tekintetében az ország lakossága újra aktívvá vált. Amíg az ország lakosságának nincs magántulajdona, nincs aminek kapcsán pereskednie. Amikor van tulajdona, van minek a kapcsán pereskednie, emiatt pedig megugrott a polgári perek száma. A perszám növekedése nem abból eredt, hogy a lakosság szeret pereskedni, hanem abból, hogy van miért pereskednie, jóval tágabb körben, mint korábban, és éppen ezért a perszámnövekedés mint egyfajta rejtett áramlat a 90-es éveket végigkövette. Ezzel együtt növekedett a per időtartama is. 1993-ban a jogalkotó ezt még nem látta előre. Először politikai módosítások következtek be a perjogban, mégpedig azáltal, hogy a bírói szervezet újra négyzintessé alakult, és ezért a fellebbezési utakat is reformálták, a felfolyamodás visszavezetésével, helyzetével – ez volt addig ugyanis az egyedüli perorvoslat, amelyet másodfokú perorvoslattá alakítottak. A romániai jogalkotó a polgári eljárásjog rendbetételének az első hullámát mintegy le is zavarta.

A második megújítási hullám a 2000. évben következett be a 138. sürgősségi kormányrendelettel. Ennek célja a pertartam csökkentése volt különböző bizarr megoldásokkal,

többek között azáltal, hogy a bíróságokat mentesítették a határozatok indoklása alól, abban az esetben, ha a felek nem szeretnének perorvoslással élni az illető határozattal szemben. Más megoldások voltak az idézési eljárás átalakítására, és hasonló, elsősorban „kozmetikai” korrekciók, amelyek a pertartam szempontjából jelentéktelennek bizonyultak.

A harmadik fontos mozzanat az úgynevezett igazságszolgáltatási kisreform volt, ez a 2010. esztendőben következett be, és célja az új Polgári eljárás törvénykönyv hatálybalépésének megelőzése volt. Érdekes módon koncepcionális szempontból nem igazán tért el a 2000. évi reformtól, illetve a polgári per nyavalyáinak megoldását továbbra is a felek kapacitálásában látta, anélkül viszont, hogy a felek anyagi jogaira, a perbe vitt jogaira nézve bármilyen negatív hatást írt volna elő abban az esetben, ha a felek nem a per lezárását követő magatartást tanúsítanak.

A negyedik fontos elem ebben az eljárásjogi fejlődésben az új Polgári eljárásjogi törvénykönyv volt. Nagyon röviden az új Polgári eljárásjogi törvénykönyv visszatért a Plósz-féle polgári perrendtartás egyik ötletéhez, mégpedig az osztott perszerkezethez, amelyben a per egyfajta előkészítési szakaszon megy keresztül, és a peranyag ilyen jellegű előkészítése után a bíróság az ügyben határoz. Természetesen ez nem az a szépen kidolgozott, jogdogmatikailag megalapozott perszerkezet, mint ami a Plósz-féle perrendtartás volt, még csak nem is annak árnyéka, amilyen a mostani magyarországi polgári perrendtartás, hanem egy különös rendszer, amely az írásbeliségre helyez hangsúlyt; viszont ennek keretén belül a felek kapacitálása végre elérte azt a pontot, amikor abban az esetben, ha bizonyos bizonyítékokat nem terjesztenek elő időben, bizonyos anyagi jogi következményekkel kell szembenéznük. Az, ami meg volt előlegezve már a 2010-es kisreform folyamán is, a perelőkészítés különböző semmisségi szankciókkal és más hasonlókkal való megtámogatása az új polgári eljárásjogban következett be. Az új polgári eljárásjog továbbá heterogén jogforrás, már nem egy inspirációs forrásra vezethető vissza, hanem a romániai belső jog különböző megoldásait és egyes külföldről importált megoldásokat egyaránt ötvözt.

Pál Előd: Ezt a kérdéskört nagyon sokáig lehetne vitatni, és amikor a régi és az új jogszabályokat versenyeztetjük, van, amikor a reform előtti megoldások győznek. De az időkeretek kényszerítenek továbblépni, és a polgári jogi kört is zárunk kell.

Veress Emőd: A rendszerváltás után volt egy pillanat, amikor a rendszerváltást lehetett volna magánjogi szempontból jó irányba terelni, azonban ez a pillanat nagyon rövid ideig tartott és el is múlt. Alapvető problémaként felmerül a reprivatizáció kérdése: minthogy korábban minden tulajdont elvont az állam, ezt valamilyen szinten, erkölcsi elvek alapján legalább részben vissza kellene állítani. Az a csodálatos, ideális pillanat, amikor a *restitutio in integrum*, a teljes visszaállítás, vagyis az 1945-ös állapotok helyreállítása megvalósulhatott volna, nagyon hamar elmúlt, rögtön a rendszerváltás után, még 1990-ben. A valóság ugyanis teljesen más irányba mozdult el. A restitúciós törvények a mezőgazdasági földterületeknél azzal szabotálták el a restitúciónak a jelentős kiteljesedését, hogy meghatároztak egy minimális területet, amit első körben visszaadnak a földreformmal karöltve, és az eredeti birtoktestek elhelyezkedését felülírva elkezdték kimérni ezeket a földterületeket. Ettől a perctől kezdve a *restitutio in integrum* az eredeti

hely vonatkozásában – ahol ténylegesen elhelyezkedett a földjük az egyes családoknak 1945 előtt – már nagyon sok esetben nem érvényesülhetett. Hiába született meg később az ilyen szempontból pozitív jogszabály 1997-ben és leginkább 2000-ben a Lupu-féle törvény. Tehát ahogy elkezdődött a mezőgazdasági terület restitúciója, már eleve nagyon rossz irányba ment, és ennek köszönhetően perek százezrei indultak, aminek egy ma sem lezárult restitúciós folyamat lett a vége, minden forgalmi bizonytalansággal, amit ez maga után vonhatott.

A városi, urbánus ingatlanokkal kapcsolatban hasonlóképpen rossz a helyzet. E körben azt kell jelezni, hogy az állam elvette a volt tulajdonosoktól az ingatlanokat, nem fizetett kárpótlást, mert ha kárpótlást fizetett volna, azzal a tőkésosztályt továbbra is fenntartja, tehát kárpótlás nélkül elvette az államosítás keretében. Mi történt a rendszerváltás után? A rendszerváltás után olyan törvényt fogadott el az állam, amely nagyon vitatható módon az államosított házakban lakó bérlőknek lehetővé tette 1995-től, hogy megvásárolják ezeket a házakat, a piaci ár alatti pénzösszegért cserébe. A bérlők igen jelentős része boldogan élt is ezzel a lehetőséggel, és nagyon sok ingatlannak a sorsa így megpecsételődött, ugyanis az állam egyszer elvette (első számú nyereség az állam számára), utána pedig eladta valaki másnak (második nyereség az államnak). Ennek köszönhetően pedig most abban a rettenetes csapdahelyzetben vagyunk, hogy az urbánus ingatlanoknak a restitúciója sincs lezárulva, és az így eladott ingatlanok kérdése, amelyekről két bőrt lehúzott az állam, most az adófizetők pénzéből hosszas, bonyolult kárpótlási, kárrendezési mechanizmus keretében – nem tudom, meddig, de valószínűleg még nagyon sokáig elhúzódó módon – sem lesz rendezve.

Ehhez képest az, hogy 2011-ben sikerült hatályba léptetni egy új Polgári törvénykönyvet, az szinte másodlagos. Én amúgy az 1864-es régi román Polgári törvénykönyv reformjával is teljesen megelégedtem volna, sokkal szebben mutatna a folytonosság. Az 1864-es Ptk. a francia polgári törvénykönyvnek, a Code Napóleonnak az átvétele volt, ezért folyamatos jogi kisebbségi érzéssel járt a polgári jogászok körében, hogy „nem voltunk képesek egy saját szellemi terméket létrehozni”. Pedig ennek a fordításnak volt egy hihetetlen előnye: a francia jogtudomány vívmányainak közvetlen hasznosulása, hasznosíthatósága, a francia bírósági gyakorlat alkalmazhatósága. De ez nem tetszett, így 2009-ben megszületett az új Ptk. Ez lehet saját szellemi termék, de nem lehet azért mindenben újat kitalálni, a polgári jog a folytonosságot szereti. Így az új Ptk. is jelentős modellekre épít... Még egyszer a francia Ptk.-t nem lehetett átültetni, ha új kódex megalkotásáról van szó, de akkor milyen modellt lehetett használni? A román polgári jogász vezető réteg a francia kultúrkörhöz tartozik, és ezért találták meg a Napóleoni Kódexnek egy modernizált változatát, amelyik francia nyelvű, ez a kanadai Québec tartománynak a polgári törvénykönyve. Ez egy igen fontos inspirációs forrás; az olasz Polgári törvénykönyv, vagyis az 1942. évi olasz Ptk. is egy fontos inspirációs forrás, s a harmadik inspirációs forrás pedig – amit külön ki lehet emelni –, az egy tudományos előtervezet, amely az európai jogegységesítés céljából készült, az Európai Közös Referenciakeret, amely egy európai polgári törvénykönyv ábrándját kergetve készült el. Realitása nem volt és egyelőre nem is lesz, hogy ilyen szabály hatályba lépjen, de mint inspirációs forrást, modellt a román Ptk. ezt is felhasználta.

Tehát a rendszerváltás első, átmeneti periódusában elrontott dolgok – és ezeknek az elrontásoknak is megvannak a viszonylag precízen azonosítható politikai okai

– végigkísérik most, 2018-ban is és még nagyon hosszú ideig a magánjognak az alkalmazását, nem is beszélve az olyan restitúciós problémákról, amikor az állam a kisebbségi közösségnek, egyházaknak való restitúciós folyamatot gyakorlatilag szintén politikai érdek alapján most már néhány éve gyakorlatilag le is állította.

Pál Előd: És az utolsó hozzászólás kapcsán beszéljünk újra a jogi oktatásról.

Kokoly Zsolt: Zárómozzanatként én is az 1989 utáni periódusról beszélnék. Mindekelőtt néhány gondolatot a körülményekről: '45 és '89 között az erdélyi jogtudomány kizárólagos központja Kolozsvár volt, a nagyszebeni jogi kar mindössze rövid ideig áll fenn a '70-es években. Az 1989. decemberi változások után viszont nagymértékben megnőtt a jogi diplomát kibocsátó állami és magánintézmények száma Erdélyben, a számszerű növekedést azonban nem feltétlenül követte minőségbeli növekedés is. A tudományos kutatás módszertana viszont immár a korábbi kor ideológiai meghatározottságától mentesen, az egyetemes tudományosság határvonalain belül kezdte meg fejlődésének új szakaszát. Azonban a romániai szakmai fórumok nyelve a román, ebben a közegben ugyanekkor nagyon korán jelentkezett az igény a romániai magyar közösség részéről, hogy a gyakorló jogi pályákon mutatkozó, a magyarság számarányához képest jelentős hiány felszámolódjék, és a magyar jogi szakirodalom revitalizációja is megtörténjen.

Néhány többé-kevésbé intézményes próbálkozásra is sor került, az egykori bolyais, immár nyugdíjas vagy nyugdíjközeli oktatók megpróbálták elképzelni és gyakorlatba ültetni a romániai magyar jogászképzés jövőjét. Erre az egyik kísérlet a nagyváradi Sulyok István Református Főiskolán néhány tanév erejéig működő jogász-vallástanár képzés volt.

A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Jogi Karára bejutott magyar anyanyelvű hallgatók is megkezdték önszerveződő tevékenységüket. (Erről viszont a legtöbb szerintem Fábíán Gyula tanár úr tudna beszélni, mint a Jurátus kör egyik alapító tagja; sokat tudna mondani arról, hogy milyen nehéz volt ezekben a kezdeti években, de főként a Jurátus kör és más tevékenységek révén bekapcsolódni valamilyen szinten a nemzetközi körforgásba is, főként magyarországi kapcsolatokat építve.)

Meg kell említeni természetesen néhány, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Jogi Karán választható vagy fakultatív magyar nyelvű tantárgyat, ami nagy lehetőség volt a hallgatók számára. Itt elsősorban a román–magyar jogi terminológia tantárgyat említeném meg, ez volt az első, amit lehetséges volt magyar nyelven tanulni.

Újabb fontos lépés volt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Jogi Karán a nemzeti-ségiék számára – itt főként a magyar közösségnek nyújtott nagy segítséget – az önálló helyek elkülönítése, ezekre a helyekre tudtak felvételezni a jogot tanulni vágyók, illetve szintén fontos mérföldkő a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Jogi Kara és a Pécsi Tudományegyetem közötti együttműködés, amelynek keretében egy közös mesterképzést indítottak, ami a mai napig működik. Ez nagyon fontos volt abból a szempontból is, hogy több fiatal jogot végző számára megnyílt a lehetőség doktori fokozatot szerezni.

A Jurátus kör tevékenysége mellett, ami szerencsére a mai napig zajlik, meg kell említenem a Mikó Imre Szakkollégium tevékenységét, amely szintén töretlen a 2000-es évek elejétől. Ha egyetlen oktató nevét emelném ki, akkor az dr. Sipos István lenne, aki tulajdonképpen 1990 után elsőként oktatta a román–magyar terminológia tantárgyat,

de nemcsak oktató volt, hanem tudományszervező is, igyekezett számos magyarországi műhellyel kapcsolatot kialakítani, de a Sapientia EMTE jog szakának beindításában is szerepet vállalt. Sajnos 2004-ben elhunyt.

Az utolsó mérföldkő a Sapientia egyetem 2010-ben indított jogászképzése, de úgy gondolom, erről most nem az én tisztem részletesen beszélni, itt a tényeket kell igazából megfigyelnünk: egyre több szakmai kiadványunk születik, szakmai rendezvények kerülnek megszervezésre, zajlik a tehetséggondozás, a múlt héten felavattuk a Collegium Iuridicum Szakkollégiumot,³ zökkenőmentes a román, magyar és egyetemes jogtudományi kutatómunkába való bekapcsolódás.

Pál Előd: Köszönöm szépen a meghívottaknak a véleményük megfogalmazását, a hallgatóságnak az érdeklődő figyelmet. Nehéz szintetizálni az elmondottakat, de azt a következtetést mindenképpen le lehet vonni, hogy ennek a múltnak a megismerése, feldolgozása hihetetlenül fontos, nem csak elméleti, hanem a jog minden területe számára gyakorlati jelentőségű. Minden meghívottunknak kívánom, hogy folytassa a megkezdett kutatómunkát.

³ 2018-ban.